

ВЕЛИКИЙ НАУКОВИЙ ПРОЄКТ

ОЛЕКСІЙ МУСТАФІН

ЧАСОСЛОВ

ІСТОРІЇ НА КОЖЕН ДЕНЬ
(1 СІЧНЯ - 30 КВІТНЯ)

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2026

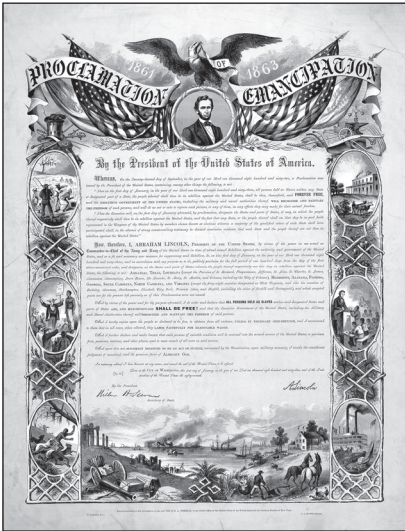
Січень

1 січня

1 січня 1863 року президент США Авраам Лінкольн підписав прокламацію про звільнення рабів. Це був не перший підписаний ним документ, в якому йшлося про свободу невольників. Але якщо попередня декларація, оприлюднена у вересні, лише попереджала та обумовлювала майбутні рішення, то тепер це була пряма й невідкладна дія.

«Я наказую та проголошую, що всі особи, які утримуються як раби в зазначених штатах та частинах штатів, є і відтепер будуть вільними» — демонстративна рішучість цього формулювання одразу була «врівноважена» уточненням, що не йдеться про негайну повну заборону рабства у Сполучених Штатах в цілому, лише на визначених в прокламації територіях.

Громадянська війна в США в цей час була в самому розпалі. І вільними оголосили рабів лише в тих південних штатах, які вийшли зі складу Союзу, утворивши Конфедерацію. Та й навіть у них — лише на територіях, які на той момент не змогла взяти під свій контроль армія Півночі. Як зауважив державний секретар Вільям Сьюард (між іншим, колишній конкурент Лінкольна у змаганні за право стати кандидатом на посаду президента від республіканської партії), це була лише «демонстрація симпатії» до рабів, бо їх «зробили вільними там, де не могли звільнити, а там, де звільнити могли,

Прокламація
про звільнення рабів

продовжили тримати в рабстві».

По суті прокламація була своєрідною диверсією, спробою підірвати зсередини суперника в громадянській війні. Заохотити рабів, які були в південців і насправді залишалися рушійною силою господарства бунтівних штатів, не коритися своїм господарям, тікати з їхніх плантацій на територію, контрольовану Північчю, або ж навіть приєднуватися до її армії. Будь-який із цих

трьох сценаріїв авторів прокламації влаштовував — бо провокував безлад по інший бік фронту.

Проте наміру дезорганізовувати життя на «власних» територіях вашингтонський уряд, звісно, не мав. Тому про свободу для невольників в його «тилу» не йшлося. Навпаки — рабовласників тих штатів, які залишилися лояльними Союзу, намагалися заспокоїти та запевнити, що на їхню «власність» ніхто не зазіхає — на цьому прокламація наголошувала окремо.

Авраама Лінкольна насправді ніколи й не вважали аболіціоністом — тобто борцем за негайне звільнення рабів. У кращому разі він був «не проти», аби ті її отримали. Республіканська ж партія, кандидатом від якої він був на переможних для себе виборах, об'єднувала представників різних, іноді не схожих між собою рухів, і принципові супротивники

рабства, які вимагали скасувати його «тут і зараз», були лише однією із її складових.

За своїми поглядами «чесний Ейб» належав радше до так званих фрісойлерів. Ті не хотіли поширення рабства на нові території, але були проти втручання центрального уряду у «внутрішні» справи штатів, які вже були «рабовласницькими».

Невільництво вони засуджували (якщо, звісно, засуджували) не лише з моральних, а й з цілком «практичних» міркувань. Бо відносно «дешева» (для власників, звісно) рабська праця знецінювала роботу вільних людей — найнятих та самозайнятих, які складали (і мали складати в майбутньому, на думку фрісойлерів) фундамент американського суспільства. Принаймні на Півночі та значною мірою на Заході США.

З іншого боку, і засудження рабства насправді не завжди означало готовність «прийняти» до суспільства навіть звільнених рабів, тим більше темношкірих. Расові стереотипи, навіть абсолютно дикунські за нашими мірками, були в тодішніх Сполучених Штатах дуже міцними.

Врешті-решт і сам Лінкольн встиг відзначитися заявами про «глибокі фізичні відмінності» між расами, які нібито не дозволяють вірити, що «вони будь-коли зможуть жити разом на засадах соціальної та політичної рівноправності». Він не лише особисто переконував представників темношкірої громади, що їм з білими «краще жити окремо», а й вмовляв конгрес виділити гроші на програми їхнього переселення за межі США.

Власне, саме тому, що погляди Лінкольна були куди ближчими до тодішнього «мейнстріму», аніж позиції того ж Сьюарда, його зрештою й обрали кандидатом на посаду президента від республіканців. «Поміркованіший» (за тодішнім розумінням

цього слова, звісно) політик мав кращі шанси здобути підтримку більшості виборців — і переміг.

З іншого боку — саме перемога Лінкольна підштовхнула очільників південних штатів до виходу зі складу Союзу, а відтак — до громадянської війни. Проте не тому, що від нового президента чекали негайного звільнення рабів. Вже після обрання він чітко заявив, що не має такого наміру, а головне — повноважень для цього. І це була правда.

На Півдні небезпечною для себе вважали саме програму фрісойлерів — адже у випадку заборони рабства на нових територіях, приєднання навіть одного нового штату означало, що рабовласники автоматично опинялися у меншості в Конгресі. З кожним новим штатом їхній вплив зменшувався б. А вже отримавши інституційну перевагу, противники рабства могли б нав'язати свій «порядок денний» у майбутньому.

Для Півночі ж війна — принаймні у перші роки — велася не проти рабства, а за збереження США. Доля невольників, якщо й мала значення для Лінкольна, то насамперед як інструмент для досягнення головної мети — відновлення єдності Сполучених Штатів.

Це він, зрештою, і не приховував, стверджуючи в одному з листів: «Якби я міг врятувати Союз, не звільняючи жодного раба, я зробив би це, і якби мені для його порятунку довелося звільнити всіх рабів, я б теж зробив це, і якби я міг врятувати його, звільнивши одних і залишивши інших, я б також це зробив».

Як бачимо, зрештою «спрацював» саме третій сценарій. Що ж до повноважень для скасування рабства, яких в Лінкольна і справді не було, то вони з'явилися... завдяки південцям, що взяли за зброю, — під час війни повноваження в президента США і справді є ширшими.

Саме тому, між іншим, «прокламація про звільнення» ніколи так і не була оскаржена в суді. Інша справа, що вона була документом воєнного часу, а для мирного — у будь-якому разі було необхідне рішення Конгресу.

Але, навіть маючи тимчасовий характер, і незалежно навіть від намірів самого Лінкольна, прокламація змінила сам характер громадянської війни. Війна за збереження єдності США стала насамперед «війною за свободу» — і для самих американців, і для світу (поховавши принагідно сподівання Конфедерації на міжнародне визнання). Надалі йшлося вже не лише про «відновлення Союзу», а й про зміни на «повернених» територіях. Цей процес із часом отримав назву Реконструкції Півдня.

Так буває в історії — коли рішення, ухвалені, здавалося б, з однією, доволі вузькою метою, призводять до зовсім інших, набагато ширших наслідків. А люди, яких за життя лаяли та ненавиділи, в очах наступних поколінь стають справжніми титанами — іноді завдяки крокам, результати яких вони, можливо, і не прораховували до кінця.

Рабство в Сполучених Штатах і справді було заборонено не Лінкольном. І не «прокламацією про звільнення». Це зробив — як і мало бути — Конгрес, ухваливши через два роки тринадцяту поправку до конституції. Ратифікували її вже після загибелі президента. Але правдою є й те, що ми не знаємо, коли б до цієї поправки в конгресменів дійшли руки, якби не документ, підписаний 1 січня 1863 року.

2 січня

2 січня 1905 року начальник Квантунського укріпленого району генерал Анатолій Стессель підписав акт про

капітуляцію гарнізону заблокованої японськими військами російської військової бази Порт-Артур — з огляду на безперспективність спротиву. За умовами капітуляції укріплення, кораблі та важку зброю переможені мали віддати переможцям неушкодженими. Але їх ще кілька днів знищували. Броненосець із показовою назвою «Севастополь» затопили у бухті.

Порт-Артуром росіяни називали китайський Люйшунь (у перекладі «спокійна мандрівка»), стратегічний пункт на Квантунському півострові, який глибоко врізався у Жовте море й ніби гігантський хвилеріз прикривав підходи до Тяньцзіня і самого Пекіна (зустрічним, південним «молом» був Шаньдун). Відомий під цією назвою щонайменше з доби імператора Чжу Ді, у другій половині XIX сторіччя він почав перетворюватися на базу цінського військового флоту (Китай у цей час перебував під владою маньчжурської династії Цін).

Ім'я Артура місцевий порт отримав доволі випадково під час Другої опіумної війни — бо в тамтешній гавані змушений був кинути якор британський корабель під командуванням Вільяма Артура (хоча в літературі можна зустріти й інші версії). Але першими його захопили не британці чи якісь інші європейці, а японці у 1894 році. «Принагідно» майже повністю знищивши населення міста. Наступного року цінський уряд поступився Люйшунем вже офіційно.

Але тоді обурилися інші колонізатори, які тоді не сприймали японців як рівних. Токіо буквально змусили обмежитися здобуттям Тайваню і повернути Квантунський півострів «законному власнику», Пекіну. Проте ненадовго.

Поступки японців роз'ятрили апетити Росії. Яка скористалася вже згаданою Другою Опіумною війною, щоб «віджати»

Затоплені російські кораблі в бухті Порт-Артурса
після капітуляції

в Імперії Цін спочатку Приамур'я, а потім і Уссурійський край, а тепер примірялася до Маньчжурії та Кореї. Квантунський півострів мав «замкнути» це коло експансії.

На те, що буквально напередодні колонізатори визнали його «законною власністю» Імперії Цін, а з Пекіном велися перемовини, під час яких Петербург брав на себе зобов'язання (в обмін на дозвіл будувати залізницю через поки що цінську Маньчжурію) захищати його від зазіхань усіх інших держав — зокрема і територіальних, імператор Микола II вирішив... не зважати. Навіть власному керівникові уряду він, не кліпнувши оком, заявив — якщо, мовляв, «не ми», то в Порт-Артурі з'являться... британці.

Вже в грудні 1897 року на льюшунському рейді з'явилася російська ескадра. Під жерлами корабельних гармат місцеві чиновники охоче погодилися взяти запропоновані хабарі та поквапилися залишити місто разом із цінським

гарнізоном. Їхнє місце одразу зайняли російські «казачкі» і гармаші.

Ошелешеному пекінському уряду оголосили, що в усьому винні... німці. Ті напередодні й собі «віджали» Циндао у Шаньдуні. Якщо, мовляв, вони підуть, то й росіяни подумують. Щоправда, цінським урядовцям вже було відомо, що Петербург насправді погоджує свої дії з Берліном, тому поясненням не повірили. Тоді росіяни запропонували нові хабарі, ще більші. І таки домоглися підписання конвенції про надання Квантунського півострову в «оренду».

Насправді це була формальність. «Орендатори» облаштовувалися на місці як господарі. І не лише в Люйшуні, китайську назву якого вже й не вживали, а й в сусідній бухті Далянван, де почали зводити «зразкове» російське місто з російською ж назвою «Дальній». У Петербурзі та Москві вже відкрито називали землі між Амуром і Жовтим морем «Жовторосією» (не без расистських натяків, хоча формально назву можна було пояснити назвою моря).

От тільки загарбання і справді виявилися ризиковано «дальніми». У разі війни навіть Маньчжурію захистити було непросто. Що вже казати про «висунутий» далеко на південь Квантунський півострів. І якщо в британців чи німців, експансією яких пояснювали російський «стрибок до Жовтого моря», логістика також була «розтягнута» на пів світу, то Японія, ображена на «подвійний кидок» з Люйшунем, була зовсім поруч. І в разі війни з нею настільки віддалена база була по суті приречена.

У Петербурзі, звісно, могли себе втішати тим, що Токіо не наважиться (Микола II так і казав — «не насміляться»). Звідси й розмови, що насправді за діями японців стояли Британія чи навіть США (англосакси!), або ж «образ» на те, що росіянам

не оголосили війну «за правилами» (насправді оголосили, а «ображена в кращих почуттях» Росія і сама не раз починала війни без оголошення). Але це було типовим «маханням кулаками після бійки».

Насправді дивом здавалося вже те, що Порт-Артур утримували цілих 159 днів. А пропагандистські звіти про його неприступність лише зробили важчою звістку про його падіння. Через три тижні після неї в імперії спалахнула революція. Стесселя звинуватили у зраді та віддали під суд.

З оборони почали ліпити легенду на зразок такої ж штучної севастопольської (не дарма ж останнім затопили «Севастополь»). Але без особливого успіху. А може, просто не встигли до 1917-го. За радянських часів про затоплення «Варяга» в корейському Чемульпо в перший день війни згадували частіше, аніж про 159-денну облогу Порт-Артура. Тож більше і пам'ятали.

З іншого боку Севастополь, після Кримської війни навіть опинившись без флоту, залишився під владою імперії (переможці не дуже й наполягали на його вилученні, хоч і дарма). А Порт-Артур відійшов японцям. Через сорок років Сталін, щоправда, взяв-таки своєрідний реванш, але вже Хрущов остаточно повернув Люйшунь китайцям. Звісно, московським «кримнашистам» і тут можна було б щось нафантазувати про «п'яний угар кукурузника». Але не фантазувалося їм чомусь. А тепер і не нафантазується, вочевидь.

3 січня

3 січня 1431 року особливою грамотою англійського короля Генріха VI Ланкастера (тоді ще офіційно не

Жанна д'Арк. Зображення
на полях протоколів
Паризького парламенту (1429)

коронованого французькою короною) Жанну Д'Арк, полонену бургундського герцога Філіпа III Доброго, передали до рук єпископа Бове П'єра Кошона — для проведення над нею суду інквізиції.

Всупереч своєму прізвиську, герцог фактично продав бранку, отримавши за неї десять тисяч франків «компенсації». Звісно, за часів середньовіччя виплати за полонених були звичною практикою, і Кошон пропонував гроші ще з літа, аж ніяк не ховаючись. Проте Жанна була не звичайною бранкою, вона

була безумовною лідеркою французького спротиву англійцям.

Герцог не міг не здогадуватися, що її чекає після фактичної видачі ворогу — і вже те, що видали ув'язнену без її особистої згоди, порушувало правила рицарської честі та вважалося зловживанням довірою. Тож не дивно, що наступні покоління французів порівнювали Філіпа III з Юдою, зрадником самого Спасителя — хіба що отримав герцог не срібняки, а золоті.

Генріх VI, втім, мав вигляд не краще — навіть якщо абстрагуватися від постаті Жанни, суд і тим більше страта беззбройної полоненої (або полоненого) в будь-якому разі плямували королівську мантию. Можливо, саме тому Ланкастер намагався відхреститися від процесу, віддавши його в руки французьких же інквізиторів — співвітчизників д'Арк. Які, між іншим,

поводилися по-різному. Хтось намагався уникнути ганебної, як вже тоді розуміли, ролі, хтось, як вже згаданий Кошон, відіграв її до кінця — аж до того, що обманом змушував звинувачену підписувати фальшиві зізнання.

Але, звісно, це були не перші зради в житті Жанни. Власне, і в полон до бургундців вона потрапила за доволі сумнівних обставин. Під час оборони Комп'єня вона, разом з ар'єргардом французів прикривала відступ, і міську браму зачинили просто перед нею. По суті залишивши напризволяще. Командувач гарнізону Гійом де Флаві міг, звичайно,

П'єр Кошон

виправдовувати себе тим, що інакше на плечах ар'єргарда до міста могли увірватися бургундці. Але звинувачення у зраді на його адресу лунають і досі.

Та що там де Флаві! Король Франції Карл VII, по суті, був буквально зобов'язаний Жанні своєю короною — адже дівчина не лише зіграла вирішальну роль у зняття облоги з Орлеана (про що говорять найбільше), а й наполягла на коронації в Реймсі — за давньої французької традицією. Після чого кваплива «контркоронація» Генріх VI у паризькому соборі Нотр-Дам була як запізнений і непереконливий косплей (король у Франції на той час вже був, і ним, як не крути, був Карл VII).

Але попри це, а, можливо, саме тому — ревності й не так роблять з людьми, Карл VII не зробив нічого, щоб звільнити

Жанну з ув'язнення. Ані бургундського, ані англійського. Навіть за гроші.

Цікаво, що згодом поширення набула напівконспірологічна версія — мовляв, у Руані спалили не Орлеанську Діву, а якусь іншу жінку, якою Жанну нібито в останній момент підмінили. З натяком, що за «дивовижним порятунком» стояв саме французький монарх (хоча, звісно, ціною фактичного вбивства людини вочевидь невинуватої в «злочинах», які приписувалися д'Арк). Мабуть, таки муляла Карлу VII або ж його нащадкам перспектива опинитися на «одній лаві» з Філіпом III, Генріхом VI та П'єром Кошоном. Врешті-решт династії Валуа ще півтора століття треба було якось правити підданими, які саме Жанну вважали своєю спасителькою.

4 січня

4 січня 1254 року великий хан монголів Мунке прийняв і вислухав у своїй ставці ченця-францисканця Гійома де Рубрука (тобто «з Рубрука», міста у Фландрії) та його супутників, які прибули до його двору як християнські місіонери, але при цьому виконували дипломатичне та розвідувальне доручення французького короля Людовика IX Святого.

Після поразки сьомого хрестового походу, під час якого сам потрапив до полону та змушений був сплатити великий викуп за своє звільнення, цей володар хапався за будь-яку звістку, яка давала надію на «щасливий порятунок» справи хрестоносців. Саме тому з величезним піднесенням сприйняв чутки про охрещення сина Бату Сартака.

Сподіваючись, що це дозволить укласти з ним чи з його батьком військовий союз, Людовик IX вирішив спрямувати на

Зміст

Січень	3
Лютий	107
Березень.....	225
Квітень.....	353